

Transcendentální / Transcendentní

„T. = platný před zkušeností; konstituující zkušenost; apriorní; apriorní podmínky poznání“ (vysvětlivky Teodora Münze, in: 4826, Kant, Kritika čistého rozumu, Bratislava 1979, s. 572).

Pokud chápeme – zatím bez větších nároků – zkušenost jako jakýsi nějakým způsobem zpracovaný výsledek dřívějšího zakoušení (čehosi, zatím bez bližšího určení), pak je hned od počátku zřejmé, že kromě tzv. zkušenostních „dat“ tu musí být něco, co je schopno ta data nějak zpracovávat. A toto „něco“ nemůže samo být žádným „datem“, tj. nemůže mít svůj původ ve zkušenosti samotné, nýbrž musí přicházet odjinud než ze zkušenosti. Slavná hesla, Lockovo a Leibnizovo, týkající se této věci, jsou nad jiné výmluvná. Locke dával veškerý důraz na smyslovou zkušenost (už v tom je ovšem jisté omezení, neboť zkušenost smyslů není jediná možná a není ani základní v tom smyslu, že veškerá další, ne-smyslová či mimo-smyslová zkušenost by byla ze smyslové odvoditelná), ale upozorňoval přitom na myšlení resp. rozum (intelekt): nihil est in intellectu quod non antea fuerit in sensu. Leibniz dodává jen „malé“ upozornění: nisi intellectus ipse. Otázkou tedy jest, co je tím „rozumem“, bez něhož se aktuální (a tedy pomíjivé) zakoušení nikdy nemůže stát vědomou (chápanou a zapamatovanou) zkušeností. Kant tyto rozumu vlastní a „původní“ prostředky označil za apriorní (a v tom smyslu univerzální). Zde musíme nasadit se svou kritickou pozorností: s tím, že ve zkušenosti jsou nutně přítomny momenty či elementy, které nepocházejí ze zkušenosti (a musí tedy přicházet odjinud), můžeme a dokonce musíme souhlasit. V tomto omezeném smyslu můžeme myšlenku apriorních momentů našehovědomí a myšlení přijmout. Co však rozhodně přijmout nemůžeme, je příliš rychlé ztotožnění apriornosti s univerzální platností. Je to pouze apriorní „jako-by-platnost“, která musí být vyzkoušena a stává se obecně platnou teprve dodatečně (a vždycky pouze „na úvěr“, jak to vyjadřoval J.B.Kozák). Jinak řečeno, to, co zkušenost umožňuje a dokonce spoluzakládá, ale ze zkušenosti nepochází, musí být vymyšleno, a to na začátku vždycky jen „na zkoušku“, dnes už nejspíš jen výjimečně, ale kdysi v temném už dávnověku zcela nezbytně vysloveně „nazdařbůh“. Apriori je tedy nezbytnou komponentou a dokonce konstituentou každé zkušenosti, ale není to apriori nějak předem nám „dané“, „uložené“, jemuž bychom se nemohli nijak vymknout a vyhnout.

(Písek, 930827-1)